

Arany János balladái

ARANY JÁNOS BALLADÁI

A pályakép vonatkozó mozzanatai: - ezt nem kell megtanulni, sem elmondani, csak tájékoztató jellegű!!!!

1817. március 2-án született Nagyszalontán.

Tizenhat éves koráig otthon nevelkedett; előbb szülei oktatták gyermeküket, majd a helyi iskolában tanult és segédtanítóskodott. 1833 novemberében a debreceni kollégium főiskolai tagozatára került, „tógátus” diák lett, de egy év múlva anyagi nehézségek miatt megszakította tanulmányait; 1834 márciusától egy évig Kisújszálláson lett segédtanító, majd visszatért a kollégiumba. 1836 tavaszán színésznek állt Debrecenben, később egy vándortársulat tagja lett, s a társulattal Máramarosszigetig jutott.

1836 augusztusában, hatvannégy évesen meghalt édesanyja, Megyeri Sára. Édesapja ekkorra már elvesztette szeme világát (később visszanyerte). Aranyt egész életében furdalta az önvád, hogy a színészet miatt magára hagyta idős szüleit. Nem tért vissza Debrecenbe, hanem beteg apját gondozta és hivatalt vállalt. Tanító, majd városi írnok lett, 1840-től másodjegyző. Feleségül vette Ercsey Juliannát, s 1841-ben megszületett Juliska lányuk, 1844-ben László fiuk.

1842-ben a nagyszalontai gimnázium rektora lett Arany barátja és kollégiumi társa, Szilágyi István, akinek ösztönzésére görög klasszikusokat olvasott és megtanult angolul.

1844-ben - nyolcvanhét éves korában - meghalt apja, Arany György.

1846-ban érte el Arany János első irodalmi sikerét: Az elveszett alkotmány elnyerte a Kisfaludy Társaság - komikus eposz megalkotására kiírt - pályázatát; a következő évben, az újabb pályázaton pedig a Toldi kapta a társaság pályadíját. Ekkor kezdődött legendás barátsága Petőfivel, melyet leghívebben levelezésük tükröz.

A forradalom és szabadságharc idején a Nép barátja című néplap társszerkesztője Vas Gereben mellett. 1848 júliusában megbukott a szalontai követválasztáson. Novemberben nemzetőr Aradon. 1849 májusában belügyminiszteri fogalmazó Debrecenben és Pesten. A bukás után Szalonta környékén bujdosott az oroszok elől. Járási írnok lett, majd 1851-ben fél évig Geszten a költőnek készülő Tisza Domokos nevelője volt.

1851 novemberében tanári állást vállalt a nagykőrösi református kollégiumban. Ekkor már a költői tevékenység is hozzátartozott „megbízatásaihoz” – a bukott forradalom árnyékában, Petőfit elveszítve nehéz is lett volna elhárítania a „nemzeti költő” mandátumát. Kedélyét sűrű betegeskedése is nyomasztotta.

1859- től az Akadémia tagja. 1860-ban Pestre költözött, és elvállalta a Kisfaludy Társaság igazgatói tisztét. Megindította a Szépirodalmi Figyelő című hetilapot (1860), melyet Koszorú címmel átszervezett (1863). 1865-től volt az Akadémia titkára. Ez év decemberében meghalt Juliska lánya, s részint e tragikus esemény hatására tíz évi hallgatás következett költői pályáján. 1868-tól Aranyék nevelték Juliska kislányát.

1870-ben az Akadémia főtitkárává választották. Az egyre több megpróbáltatással és elfoglaltsággal járó megbízatásról hét év múlva mondott le. 1877-től tavasztól őszig a margitszigeti nagyszállóban lakik feleségével, a második emelet két, Dunára néző szobájában. Ekkor már felmentették a főtitkári teendőik alól, de lemondását az Akadémia csak 1879-ben fogadta el, meghagyva az Arany családnak lakosztályukat a Duna parti székházban.

1882. október 22-én halt meg.

BALLADAKÖLTÉSZETE – ez kell!!!!

A ballada szó az olasz ballare (táncolni) szóból származik. A ballada eredetileg **ősi népköltészeti műfaj**. A **műballada Európában a romantika korában** lett népszerű, mikor

megnőtt az érdeklődés a népi költészet iránt. Német nyelvterületen főleg a dán és a skót népballadák szolgáltak mintául. . Az angol **James Macpherson Osszián-énekeiben** az ősi angol és skót balladákat utánozta, ennek nyomán vált ismertté és népszerűvé a műfaj Európában.

A romantikus ballada epikus műfaj, de a három műnem határan helyezkedik el. Greguss Ágost megfogalmazása szerint **a ballada tragédia dalban elbeszélve**, így mindhárom irodalmi műnem sajátosságait magába foglalja.

Cselekménye **sűrített**, a történet elbeszélsmódja **szaggatott**, s az események nagy része drámai párbeszédéből vagy monológokból áll össze, rendszerint tragikus témát dolgoz fel, de léteznek víg balladák is. A magyar műballadát **Arany János emelte világirodalmi szintre**; a skót és a székely népballadákat tekintette mintaként. 1853-tól a ballada kerül művészetének középpontjába Nagykőrösön. A költő ebben a műfajban találta meg leginkább a magához illő szerepet. A balladák legjobban szerkesztett költeményei.

Arany célja: nemzeti költészet létrehozása – ezért fordul a ballada műfajához.

A nagykőrösi korszak (1852-57) a válságkorszakok kezdete Arany életében és művészetében. Ekkor keletkezett balladái többnyire **történelmi jellegűek** Arany olyan szituációt választ ki a történelemből, mely párhuzamba állítható a **levett szabadságharc utáni állapottal**, s rajtuk keresztül Arany **feleletet adhat a kor problémáira**. Legfontosabb témái: **a zsarnokság, az elnyomáshoz való viszony, a zsarnokság természetrajza, a hazához, az eszmékhez való hűség, a költők és írástudók felelőssége**. Balladáiban a nemzeti megmaradás, helytállás és hűség problémáit fogalmazza meg a forradalom és szabadságharc bukása után ezt a műfajt használva volt lehetőség az eseményekre utalni. **Lelki alkatának is megfelelt**: áttételes, tárgyias önkifejezésre ad lehetőséget a ballada műfaja.

A nemzet ügyét kívánta szolgálni velük: a nemzeti öntudatot, a nemzet erkölcsi erejét, a jövőbe vetett hitet szerette volna ébren tartani és fokozni, a nemzeti egységet erősíteni.

Történelmi balladái ugyanis nagyrészt allegorikus jelentésűek. Bár tárgyukat rendszerint a **nemzeti múlt nehéz korszakaiból** merítik (az Anjouk, a Hunyadiak korából, a török hódoltság idejéből), **rejtett jelentésükkel a jelenhez szólnak**. — Ritkábban népeleti témát is választ magának (pl. Ágnes asszony).

Arany balladáiban egyedi-egyéni jellemeket, sorsokat ábrázol, s különös gondot fordít a lélektani indokoltságra. Több versében **a bűn és bűnhődés problematikáját** állítja középpontba. Ezek a balladák arról szólnak, hogyan viszi hősüket **örületbe a bűntudat**, miképpen roppannak össze a lelkiismeret súlya alatt, s hogy ez a büntetés kegyetlenebb a földi bíraskodás minden ítéleténél. Arany szerint a bűn magában hordozza a büntetést, mely a személyiség széthullásával jár. Ezt jelzik a balladákban a bűnösök víziói és hallucinációi.

RENDSZEREZÉSÜK: -ez fontos!!!!

a) Eredetük szerint:

- Népi jellegű (Ágnes asszony) – skót és erdélyi népballadával rokonítható
- Drámai (V. László) – párbeszédességre és síkváltásokra épülő - Shakespeare hatását mutató
- A históriás énekek hagyományaihoz kapcsolódó (Zách Klára) Románcos (Rozgonyiné)
- Kísértet (Híd-avatás) – Goethe és Schiller hatását mutató
- Anekdotikus (Pázmán lovag)

b) Felépítés szerint

- Egyszólamú ballada (ez a balladatípus még közel áll a románchoz, az események az időrendet nem bolygatva egy cselekményszálon bontakoznak ki) – Varró leányok, Zách Klára (1855), A walesi bárdok (1856)

- Többszólamú, párhuzamos szerkezetű ballada (egyidejű, de különböző cselekményszálak fonódnak egymásba) - V. László (1853), Szondi két apródja (1856)
- Körkörös felépítésű: egyszólamú, lélektani balladák (egyéni sorsokat, jellemeket ábrázol, nagy gondot fordít a lélektani hitelességre, a bűn és bűnhődés kérdése sokszor kerül a ballada középpontjába) ; - Ágnes asszony (1853)

c) Világképiség és értékkommunikáció szerint: a harmonikus balladavilág felől a kaotikus felé haladnak az életműben. Ez is jelzi, hogy Arany művészetében megjelennek a modernizmus problémái. A modern kor életérzése az elidegenedés, a világ széttöredezettsége, a harmónia megbomlásának élménye.

- Az ősi világképet újraalkotó balladák: biztos értékrend – hősiesség, hírnév, erő a művek értékvilágának az alapja (Rozgonyiné, Mátyás anyja, Pázmán-lovag)
- Az ősi világkép felbomlását mutató balladák: erőszak, zsarnokság, bűnös emberek megjelenése – de: az erkölcsi világrend helyreállításáért folytatott küzdelem sikeres: a hősök haláluk árán erkölcsi győzelmet alkotnak (Szondi két apródja, A walesi bárdok, V: László) – vagy: a bűnt büntetés követi: Ágnes asszony, Tetemre hívás
- Az ősi világkép felbomlik, elszabadulnak a káosz erői: bizonytalanra válik az erkölcsi világrend: az egyén felelőssége, a bűn és bűnhődés kapcsolata nem egyértelmű, a rendet a kompozíció rendje adja: Vörös Rébék, Tengeri-hántás, Híd-avatás

ARANY BALLADAÍRÓ KORSZAKAI – ez is kell!!!!

I. 1846-1850 : Ebben a korszakban viszonylag kevés és igen különböző hangnemű balladát ír Arany.

- Ide sorolhatjuk a következő műveket: A varró leányok; A méh románca; Szőke Panni; Rákócziné; A honvéd özvegye.

II. 1852-1857: A nagykőrösi évek tekinthetők a balladák a leggazdagabb forrásának.

- Pl.: Rozgonyiné; Török Bálint; V. László; Ágnes asszony; Bor vitéz; Szondi két apródja; Walesi bárdok, stb. - Arany olyan történelmi szituációkat választ ki, melyek párhuzamba állíthatók a levert szabadságharc utáni állapottal

III. 1877: Ebben az évben születtek az Őszikék balladáit. Ezekben elmarad a történelmi áthallás, a fő téma a népi hiedelmek világa, a bűn és bűnhődés. Szerkezetileg a többszólamúság a jellemző.

- Pl.: Tengeri-hántás; Vörös Rébék; Tetemre hívás; Híd-avatás

Választható balladák:

ÁGNES ASSZONY (1853)

SZONDI KÉT APRÓDJA (1856)

TENGERI-HÁNTÁS (1877)

HÍD-AVATÁS (1877)

ÁGNES ASSZONY (1853)

Népi ihletésű lélektani ballada.

Bűn — lelkiismeret, büntudat — megörülés (bűnhődés).

Egyszólamú: az események időrendi egymásutánosságban egy cselekményszálon bontakoznak ki.

Szerkezet:

I. SZERK.EGYSÉG: Az első négy strófában — a „balladai homálynak” megfelelően — még csak sejthető valamiféle bűn, de csupán szórványos utalások történnek erre (a véres lepedő, a

hajdú megjelenése). Pontosan az sem igen derül ki, hogy a kíváncsiskodó kérdésekre adott válaszok megtévesztő félrevezetések-e, vagy pedig a később megerősödő beteges rögeszme előjelei (valószínűleg az előbbiről van szó a 2—3., az utóbbiról a 4. versszakban).

1. vsz.: alaphelyzet

2-4. vsz: Ágnes asszony tetteinek kitudódása (néhány óra).

Ágnes ügyetlen válaszai: eltitkolási szándék+zavartság (bűntudata van) - ez: előrevetíti a sorsát.

II. SZERK.EGYSÉG.

A következő terjedelmes szerkezeti egységben (5—19.) a színhely a börtön és a bíróság helyisége, az események azonban a lélekben peregnek. Arany finom eszközökkel, apró jegyek megfigyelésével festi a megőrülés belső folyamatát: az örülettől való riadalmat, ennek gondos takargatását, majd a kezdeti kényszerképzetnek a teljes tébolyig való kibontakozását. A részletező elbeszélést hosszabb párbeszédnek szakítják meg. Ágnes asszony bűne — szeretőjével együtt megölte férjét — csak ezekben a dialógusokban világosodik meg.

5-9. vsz: a börtönben töltött időszak a tárgyalás előtt (több nap).

10-19. vsz: a bírósági tárgyalás, középpontban az asszonyon elhatalmasodó örület (rövid idő - de a mű leghosszabb része),

5-9. vsz: börtön: jelképes tér – össze van zárva a bűnével és a bűntudatával a személyiség széthullásának folyamata:

a börtönbeli sötétség: az elboruló tudatállapot metaforája;

a fényugár: a tudat tisztaságához való ragaszkodás, a lelkiismeret-furdalástól való szabadulni akarás szimbóluma;

Narráció: jelzi a megtébolyodást (a viselkedés és a gondolkodás egységének megbomlását)
pl.: Rémek tánca, Néz merőn

a balladai hős belső nézőpontjába való belehelyezkedést jelzik a dőlt betűs kiemelések (megőrülne, megbomlott, akkor éjjel)

10-19. vsz: Párbeszédés részek: Ágnes asszony bűne a dialógusokból derül ki – az örület elhatalmasodásának folyamata

megszakad a kapcsolata a külvilággal -tudata beszűkül: véres lepedő

az asszony örülésének mélyülése – „megbomlott” -haj, elme; „mosd fehérre mocskos lepedő” (bírák) - fehér lepel = lelkiismeret

III. SZERK.EGYSÉG.

A 20. strófától kezdve a ballada visszatér a vers indításához, s hosszú évek történetét sűríti néhány versszakba. Az idő megállíthatatlan múlását néhány motívum jelzi csupán: a ronggyá foszlott lepedő, a szöghaj (sötétbarna színű) őszbe fordulása, a finom arcon szanaszét megjelenő ráncok. (A 15. versszak metaforái szólnak arról, hogy Ágnes asszony milyen vonzóan szép fiatal menyecske lehetett).

20-26.vsz: Ágnes örökös kényszeres, rögeszmés cselekvésének bemutatása (hosszú évek)

A rögeszmés lelkiállapot rögzülése - a meghasadt tudatállapot időtlensége

Az idő múlását néhány motívum jelzi: őszülés, ráncok

Mániákus mosás: a megtisztulás vágya

DE: a lelkiismeret kérlelhetetlenségére utal, h a szubjektív időt az örök jelen állapotában mutatja be

PILLÉRVERSSZAKOK:

A tudatállapot változásait mutatják be:

1. vsz: a bűn feltehető ténye, annak eltitkolási szándéka derül ki.

Véres-mossa / Lepedő ~ lepel ~ leplez!!!

20. vsz: a mosás már rögeszmés cselekvéssé vált: kóros tudatállapot-változás – erre utal, hogy megváltozik az 1. vsz szövege:

„...Lepedőjét **újra** mossa; / Fehér leplét, **tiszta** leplét...”

~ állandóan mossa + értelmetlen a cselekvés

folt: átvitt értelem: a becsületen esett folt

26. vsz: a szövegváltozások a kóros elmeállapot rögzülését jelzik:

a folt eltüntetésének mániákus kényszere, a rögeszmés cselekvés állapotá rögzül

a kényszeres cselekvés állapotá rögzülése az idő a végtelenbe tágul „futó hab” → „szilaj hab” (= a tébolyra utal)

a külső (Ágnes élete) és a belső idő (jelenné rögzült állapot) megbomlik

REFRÉN — szerepe: a drámaiság, a tragikus hangulat fokozása

Jelentése: a hallgatóság vagy a beszélő érzelmi reagálását fejezi ki: könyörgés, sikoly, megdöbbenés, szánalomérzet

Ritmikailag is elkülönül a ballada többi sorától: anapestusi sorfajta (időmértékes) - A többi sor: felező nyolcas (időmértékes)

Erkölcsei szint: létezik-e az örületbe kergető lelkiismeretnél nagyobb büntetés?

Elbeszélői állásfoglalás: részvét, felmentő együttérzés (a szenvedő embert láttatja („szegény Ágnes”, a 15. strófa metaforái: lilium – ártatlanság, könny, harmat, vízgyöngy - megtisztulás)

Az együttérzés oka: Ágnes bűnbánatának mélysége (?)

+ a bűnhődés súlyossága

ÁGNES ASSZONY (1853) - vázlat

Népi ihletésű lélektani ballada.

Egyszólamú, körkörös felépítés.

Bűn — lelkiismeret, büntudat — megőrlés (bűnhődés).

Szerkezet:

- 1-4. versszak: Ágnes asszony tetteinek kitudódása (néhány óra).
- 5-9. versszak: a börtönben töltött időszak a tárgyalás előtt (több nap).
- 10-19. versszak: a bírósági tárgyalás, középpontban az asszonyon elhatalmasodó örület (rövid idő).
- 20-26. versszak: a meghasadt tudatállapot időtlensége, Ágnes örökös kényszeres, rögeszmés cselekvésének bemutatása (hosszú évekre utalás).

A tudatállapot változása három pillérversszakban nyomon követhető:

- 1. versszak: a bűn feltehető ténye, annak eltitkolási szándéka derül ki.
- 20. versszak: a mosás már rögeszmés cselekvéssé vált.
- 26. versszak: a kényszeres cselekvés állapotá rögzülése.

Különlegesség: refrén — a drámaiság, a tragikus hangulat fokozása.

SZONDI KÉT APRÓDJA (1856) -elemzés

Szintén többszólamú költemény a Szondi két apródja (1856. június), „a hűség és a hősiesség balladája” — ahogy Gyulai Pál nevezte. Ebben nem a bűn és a bűnhődés kérdéskörét boncolgatja Arany, hanem a hősi helytállás nagyszerűségét mutatja fel a fegyveres harcban (Szondi), s a bukásban a költők (apródok) erkölcsi felelősségét, a hazához való rendületlen hűségét. Az apródok ugyanis itt nem a várkapitányt kísérő, fegyverhordozó ifjú katonák, hanem költők, 16. századi lantosok, akik a kor ízlése és szokása szerint históriás énekeket szereznek, énekelnek.

Maga a versforma, mint a költemény egésze is, zaklatott menetű, nyugtalanítóan váltakozó ritmusú, és az egyes sorok eltérő szótagszámúak. Ezt az izgatottságot azzal a metrikai módszerrel állítja elő Arany, hogy strófánként az első három anapestusi sor közepén egy

csonka lábat elhelyezve éles cezúrát (sormetszetet) alkot, s így ezek a sorok mintegy kettétörnek; a negyedik verssornak az anapestusok rohanó iramot diktálnak (ezt csak néha lassítja egy-egy spondeus).

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá viaszasüt a nap, ádáz tusa napja;
Szemközt vele nyájas, szép zöld hegy-orom,
Tetején lobogós hadi kopja.

Az első két strófa a három, jelképes erejű színhely leírása. Az első kettő fent, a magasban helyezkedik el. A bérc tetején a rommá lőtt vár a hősi harc színtere, a hazaszeretet, az önfeláldozás jelképe. A szemközti hegyormon domborul Szondi György sírja, s ott térdelnek apródjai. Az egyik helyszín a véres harc, az „ádáz tusa” komor tragikumát árasztja, a másik — a hármass jelzőhalmozással („nyájas, szép, zöld”) — az immár megdicsőült hős felmagasztalásának nyugalalmát, túlvilági békéjét sugározza. —A harmadik helyszín lent, „a völgyben alant” a győztesek alantas diadalmámorát szimbolizálja.

E két leíró strófa után végig drámai „párbeszéd” hangzik a balladában. A 3—4. versszakban Ali és szolgálja a dialógus két szereplője. A győztes fővezér azt kívánja, hogy a két énekes apród az ő diadalát zengje (ugyanúgy, ahogy Edward király szerette volna a walesi bárdokban). Feltűnő és bántó ellentét alakul ki az idegen hódító, a kegyetlen zsarnok véres tette és negédes, finomkodó beszédmodora között, s ez még ellenszenvesebbé teszi. Csupa kellemkedő, fennkölt szóvirágokból áll Ali kérdése, s Arany ennek a stílusnak keleti ékességét még török szavak felhasználásával is hitelesíti (bülbül, huri; a szolgálja beszédében: gyaur, kaftán, serbet, sörbet).

A továbbiakban a páratlan strófák az apródok énekét, a párosak a török küldött beszédét tartalmazzák: a kétféle szöveg tehát párhuzamosan halad egymás mellett, egymásba fonódva, egy időben — ettől kezdve többszólamú a ballada.

Az apródok lantot pengetve históriás éneket mondanak a múltból: Szondi állhatatosságáról és hősi haláláról. De mi csak „közben” kapcsolódhatunk be daluk meghallgatásába. Az 5. szakasz elején a három pont és a két kötőszó azt mutatja, hogy folytatódik a történet elbeszélése, nem most és ezzel kezdődik. Énekük a megilletődött, de tárgyilagos elbeszéléstől ível az egyre szenvedélyesebb hangig, a himnikusan szárnyaló pátoszig. Dalukban fokozatosan megnő a különböző stilisztikai eszközök és képek száma:

p1. ismétlés és felkiáltás („Hogy vitt ezerekkel! hogy vitt egyedül!”), azonos alakú szavak alkalmazása („Mint hulla a hulla!”), belső rím (‘, Ó álla halála vérmosta fokán”), régies szavak és igealakok (álgyú, marha, dalnok, ezerek, vitt, ragyog vala, lón).

A török küldött az énekesekkel szemben a jelenről beszél, s kezdetben a jövő nagy lehetőségeivel hitegeti őket. Hízogató csábítását mindent felkínál, „mit csak terem a nagy szultán birodalma”, csak legyenek renegátok, hazaárulók, álljanak a megszálló idegen hatalom oldalára és szolgálatába. Eleinte keletiesen színes stílusjellemzi kecsegtető ajánlatait (pi. „Immárföldi vállát bíbor színü kaftán”), majd burkolt fenyegetés lappang beszédében. A közeledő éjszaka rideg szelében ott sziszeg ellenségesen a még leplezett ijesztgetés: „Idekinn hideg éj sziszeg aztán!” A török lassanként kifogy érveiből, egyre határozatlanabbá lesz, sőt egy pillanatra az apródok lelkes énekének hatása alá kerül maga is, s ez a hűségese költők erkölcsi diadala. „Ruszttem maga volt ő!” — kiált fel önfeledten, s elkezd dicsérni Szondi hősiességét, de aztán megijed ettől, s végül durva, leplezetlen fenyegetésbe csap át. Beszéde a prózai közönségességig laposodik erkölcsi vereségének zavarában.

Az apródok nem figyelnek a török csábításaira, nem jön létre közöttük valódi párbeszéd (párhuzamos monológok hangzanak el valójában), énekük egyes szakaszai mégis felfoghatók közvetett válaszoknak. Ezek elutasítanak mindenfajta együttműködést az idegen hódítókkal, végül pedig életük kockáztatásával is megátkozzák Szondi gyilkosát. — Két különböző erkölcsi világ, két egymásnak ellentmondó lelkiület és értékrend áll egymással szemben.

Jellemző p1. a legyőzött maroknyi magyar sereg kemény harci erényeivel ellentétben a keleties elpuhultság érzéki örömeinek felkínálása: „Serbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs. . . jó illatu fűszer, és drága kenőcs...” (pálma = datolya vagy banán). — E két világ között nem létezhet semmiféle érintkezés, dialógus.

SZONDI KÉT APRÓDJA (1856) -vázlat

Történeti ballada (Drégely, 1552). Szondi a reformkori balladaírás gyakori témája (önfeláldozás, hősiesség, hazaszeretet)

Többszólamú, lineáris szerkezet.

A mű hősei: az apródok (=lantosok)— túlélőként, választási helyzetbe kerülve példát keresnek Szondi hősiességében.

Válasz keresése: a hősi tettek és a tragikus bukás után milyen, erkölcsileg követhető magatartáslehetőségei vannak a túlélőknek (a költőknek).

Verstani szerkezet: a zaklatottságot tükrözi ~ változó ritmus, eltérő szótagszám

Szerkezet:

1-2. versszak: alaphelyzet vázolója, utalás az előzményekre:

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom, - utal a tusa kimenetelére (+ lenyugvó nap!)

a figyelem három térbeli pontra való irányítása →

Bérc tetején: várrom: a hazaszeretet jelképe – ádáz tusa tragikuma

Hegyormon: Szondi sírja: önfeláldozás jelképe – a túlvilág békéje:

kopja~feszület~mártíromság – mindez: előrevetíti az apródok hűség magatartását lent:

törökök győzelmi ünnepe - alantas diadalmámor

Narrátor: 3 térbeli ponthoz 2 idősík kapcsolódik. Drégelyhez a múlt (lásd később az apródok históriás éneke) , a hegyormhoz és a völgyhöz: jelen (a török tábor bemutatása Ali szolgáján keresztül)

3-4. versszak: a narrátor elhallgat, Ali és szolgája dialógusa — az alaphelyzet pontosítása: Ali a saját dicsőségét szeretné hallani

Szondi nem hagyta, hogy apródjai vele haljanak

5. versszakról: az apródok és a török szolga szövegei váltakoznak: a páratlan versszakokban az apródok énekét halljuk, a párosokban a török követ szólal meg.

Az apródok históriás éneke: a múltat idézi - jelenetekre tagolódik a török közbevetései miatt:

az 5.vsz. elején: ... -arra utal, h. az apródok históriás énekébe menet közben kapcsolódunk be:

Márton pap követsége — Szondi válasza — Ali ostromparancsa — Szondi készülődése az ostromra — gondoskodás az apródokról — Szondi hősiessége, vitézsége — Szondi halála

Az apródok éneke megidézi a múltat, jelenvalóvá teszi azt –jelen idő! – jelenük a múlthoz való ragaszkodás

Archaikus nyelvhasználat: az önazonosság a közös nemzeti múltban gyökerezik

Hangnem fokozása: a megilletődöttől – himnikus pátoszig ívelő (egyre több a kép és stilisztikai eszköz: ismétlés, felkiáltás)

9. vsz-tól elmarad az idézőjel –köv.: az elbeszélő azonosul az apródok helyzetével

Török követ: a jelenről beszél – fokozás és ellentét:

1.csábít (erősen metaforizált, jelzőkkel dúszított beszédmód ~ keleti szóvirágok) –

DE: kegyetlen, véres hódítás↔ negédes csábítás

2. figyelmeztet (utal a rideg környezetre, türelmetlenné válik) 3. fenyeget(közönségessé válik) — a feszültség felkeltése és fenntartása.

A török szolga és az apródok világa: nincs lehetőség párbeszédre

Magatartásmodellek: a mindenkori hatalom kiszolgálása (török követ) ↔ az idegen hódítókkal való együttműködés elutasítása (a függetlenség alternatívája, belülről vezérelt hit, tiszta szeretet) → kibékíthetetlen értékkonfliktus

A hatalom kiszolgálása: emberi viszonylatoktól mentes –betagozódás a hatalmi hierarchiába

Magatartást meghatározza: várható jutalom v. büntetés(ez a szolga)

A túlélő apródok döntési helyzetbe kerülnek:

Apródok: szeretetből fakadó hűség~ azonosulnak a tekintélyt képviselő ember belső értékeivel (önazonosság és közösséghez tartozás)

Jelentés: a szerkezet hordozza.

A mű vége: átok a hódítóra

A WALESI BÁRDOK (1856)

A mű keletkezésének körülményei

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után az ország vérben állt. A Bach-korszak során a nép félté és gyűlölte az osztrákokat. Az ifjú osztrák császár, Ferenc József 1857-ben első ízben látogatott Magyarországra, és Arany Jánost kérték fel, írjon dicsőítő verset az uralkodóhoz. A költőben azonban még élt barátjának, Petőfi Sándornak hősi halála, ezért visszautasította a felkérést. Helyette megírta A walesi bárdokat, aminek elsődleges célja a nép elnyomás elleni lázadásának ébrentartása, a csüggedők bátorítása és a remény felvillantása volt.

A mű valós eseményeket dolgoz fel, azt, amikor I. Edward angol király 1277-ben leigázta Wales tartományát. A legenda szerint a király 500 énekest végeztetett ki, amiért azok nem voltak hajlandók a zsarnok dicső tetteit megörökíteni. Szinte kísérteties a hasonlóság a XIII. századi események és az 1850-es évek magyarországi történései között.

A mű mondanivalója és szerkezete

A műballada mondanivalója „a költészet erkölcsi győzelme a zsarnoki erőszakon” /Riedl Frigyes/. A történetmondás alapján ez egy skót típusú ballada. Jellemzői, hogy tragikus eseményt dolgoz fel, kihagyásos szerkesztéssel, párbeszéd formában, és gyakoriak a térbeli illetve időbeli síkváltások. A balladában az ősi világkép felbomlik, megjelenik az erőszak, a zsarnokság, de a hősök (walesi bárdok) haláluk árán erkölcsi győzelmet aratnak. Szerkezete egyszólamú, vonalszerűen előrehaladó ballada, ismétlésekre épül. Fő motívuma: a bűn és a bűnhődés. Három szerkezeti egységből áll. A különböző részeket ugyanaz a gondolat vezeti be:

“Edward király, angol király
Léptet fakó lován”

Az első szerkezeti egységben (1-7. versszak) a meghódított Walest mutatja be a szerző párbeszéd formájában. A király gunyoros kérdéseire talán egy walesi nemes válaszol szavaiban mély fájdalommal:

“Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi pusztá sír.”

E két utolsó sort az úr inkább csak magában suttogja, nem a zsarnok fülének szánja. A természeti környezet a költő lelkiállapotát jeleníti meg.

A második szerkezeti egységben (7-26. versszak) a végzetes lakoma történéseit ismerjük meg. A vacsora Montgomery főúr várában zajlik, és a többi nemes igyekszik a királyt minden jóval ellátni, de a király arra éhezik, hogy valaki harci tetteit dicsőítse. Az eltiport, leigázott országban mindenki gyűlöli a királyt, mert megfosztotta őket szabadságuktól. Azonban a király felszólításra mégis elő áll egy bárd: “fehér galamb, ősz bárd”, aki öregesen beszél, s habár nem fiatal szavai mégis fenyegetőek: “Te tetted ezt király!” Mintha a levert magyar szabadságharcot követő véres megtorlás és az elnyomás ellen szólna. A király haragra lobbán, és az öreg bárdot máglyára küldi. A második fiatal, romantikus “ifjú bárd”. A maga romantikus módján énekel, lágyan, nincs benne fenyegetés csak panasz és fájdalom. A király őt is máglyára veti. A harmadik költő már „vakmerőn s hivatlanul” áll elő. Szavaiban nincs lágyság csak vád és átok, nem siránkozik, inkább felelősségre von. Az ő énekében Arany

felidézi szeretett barátja emlékét is: „Elhullt csatában a derék”. A harmadik bárd sorsa is halál. A három bárd három költőtípust szimbolizál.

A harmadik szerkezeti egységben (27-31. versszak) a királynak büntudata van, zaklatott az ötszáz bárd halála miatt. Ezt a lelkiállapotot jól mutatja, hogy már nem nyugodtan léptet lovával, hanem zaklatottan vágat. A bárdok tehát erkölcsi diadalt arattak, és egész Wales győzött. A máglyára menő igazak éneke Londonig elhallatszott, hogy a király fülében csengve bosszút álljon a lemészároltakért:

„De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.”

A mű vége kettős tragédia a vértanúhalált halt bárdok és a bűnhődő király miatt. Ahogy a walesi bárdok utolsó strófaiban megbűnhődik a zsarnok király, úgy fog bűnhődni a Magyarországot elnyomó uralom is, sugallja a ballada.

Versforma

A skót népballadákat idézi. 4 soros strófaból áll, a verssorok 6, 8, 6, 8 szótagosak. Verselése hangsúlyos, jambusi verslábak spondeusokkal váltakoznak. Ez adja a ballada lüktetését, darabosságát, amely a drámai hatást fokozza. Csak a páros sorok rímelenek, viszont sok belső rímet is találunk: “Körötte csend, amerre ment.”. Legfontosabb költői eszköze a fokozás, a különböző részek között az ismétlődő szavak növelik a feszültséget a művön belül.

Megjelenés

Természetesen arról szó sem eshetett, hogy e ballada megszületése után rögvest megjelenjen nyomtatásban. Erre nem volt lehetőség, hiszen az önkényuralom éveiben még szabad folyóirat sem volt. Egy pár év elteltével, mikor a nemzet kezdett magához térni, és kiújultak a politikai harcok, Arany azonnal megjelentette Koszorú című folyóiratában “ó-ángol ballada” alcímmel, mintha fordítás lett volna.

ŐSZIKÉK

Még 1856 őszén kapott Arany János Gyulai Páltól egy kulccsal zárható „kapcsos könyvet” (ún. emlékkönyvet). 1877 nyarán „ezt hóna alá fogta, elindult vele a sziget legnéptelenebb útjain, s háborítatlanul mélézgatott, írva, hajlott az ihlet perce... A kapcsos könyv tiszta lapjai gyorsan kezdtek telni, de jó ideig nem mutatta senkinek, még anyámnak és nekem sem” — így emlékezett vissza az Őszikék születésére a költő fia, Arany László. (Az őszike egy kikericsfaj, mely késő ősszel virágzik.)

A költő csak a maga kedvére dalolgatott, verseit nem szánta a nyilvánosság elé. Ez a szándéka nem valósulhatott meg teljesen. „Miután Gyulai egy költeményt kicsikart tőle, csakhamar zaklatták mások is, s ily módon a kapcsos könyvből napvilágra jutott tizenöt költemény” (Arany László), a többi (37) csak halála után jelent meg.

Arany nem ok nélkül húzódozott a nyilvánosságtól: mások ezek a költemények, mint amelyeket a kor szélesebb körű irodalmi közvéleménye várt tőle. Nem csatlakoznak ezek semmiféle irodalompolitikai programhoz, irányzathoz.

Az Őszikék balladáiból hiányzik mindenfajta allegorikus indíték, történelmi-politikai áthallás. Költőjük csak művészi célokat követve — főleg régi és népi babonás hiedelmeket elevenít fel bennük, ugyanakkor folytatja korábbi témáját is, a bűn és bűnhődés kérdéskörét.

TENGERI-HÁNTÁS (1877) - elemzés

A Tengeri-hántás (1877. július 15.) című költeményének szereplői a szokástörvényt megsértve halállal, illetve tébollyal tetézett öngyilkossággal bűnhődnek: Tuba Ferkó

elhagyja megesett szeretőjét, Dalos Esztit; mikor Ferkó a leány öngyilkossága után visszatér falujába, a lelkifurdalás beteggé, holdkórossá teszi, s a templom tornyára felmászva lezuhan. Ez a ballada is a többszólamú szerkesztés remeklése. Az első és az utolsó versszak kerettörténetének elbeszélésébe egy másik elbeszélés iktatódik. Ezt a tengerihántás (kukoricafosztás) egyik — feltehetően idősebb — résztvevője meséli a fiatalok okulására. A cselekményt előadó strófák utolsó előtti, rímtelen, gondolatjelekkel is elkülönített sora megmetszik a mesemondás folyamatát: egy-egy kiszólás, figyelmeztetés hordozójává lesz. Az öreg (a mesélő) vagy valaki más rászól a fiatalokra, vagy felfigyel valami külső jelenségre, amely mindig szimbolikus kapcsolatba hozható a mesével. Tuba Ferkó és Dalos Eszti múltbeli szomorú történetébe a kiszólásokon keresztül ékelődnek be a jelenre vonatkozó utalások, az utolsó, a keretversszakban viszont a múlt következménye válik jelenné: a mesét hallgató fiatal legények, leányok dideregve figyelik a fölöttük repülő halott szerelmesek kísérteties muzsikáját.

TENGERI-HÁNTÁS (1877) -vázlat

Az Őszikék balladája – népi jellegű ballada

bonyolult szerkezet – hangulati tartalmi sokféleség

sajátossága, hogy benne Arany a ballada műfaji keletkezéstörténetét is bemutatja; az elbeszélő feladata, hogy kukoricahántás közben szórakoztassa a résztvevőket, ugyanakkor erkölcsi tanítást is adjon a fiataloknak.

Többszólamú: különleges előadásmód: két elbeszélő színre léptetése → két különböző kommunikációs helyzet:

A) 1. és 14. vsz.: balladamondó narrátor: a ballada olvasójával lép kommunikációs viszonyba;

B) a 2-13. vsz.: a munka vezetője történetmondással szórakoztat – a tűz körüliekkel létesít komm. viszonyt – a párbeszéd közte és a kukoricafosztásban részt vevők között alakul ki

→szólama osztott: gondolatjeles közbevetések szakítják meg : az ellenszólam egyaránt olvasható a keretként szolgáló helyzet betű szerinti leírásának és lehetnek megjegyzések a kommunikációs helyzetre, külvilágra, természeti jelenségekre, reflexió a történetre, szimbolikus kapcsolat a külső jelenség és a történet között→ metaforikus megnyilatkozások; 6. verssor: az elbeszélő és/vagy a hallgatóság érzelmi reakciói: szigor, aggodalom, száanalom; együttérzés, stb.

Kivéve: a 2. és 13. vsz.: az 5. és az 6. sor is a beszédhelyzetre utal.

Hagyományteremtés: a közösség tagjai imer(het)ik a ballada szereplőit – egy közösséghez tartoznak;

Közöségtudat, közösségi önazonosság megnyilvánulása: a történet újramesélése

Többszólamúság: a mű lehetséges értelmezéseire is kiterjeszhető

Intő példázat: „Ne tegyétek, ti leányok!”

Dalos Eszti öngyilkossága– a megesett lány története

Tuba Ferkó holdkórossága, halála – a lelkifurdalás az oka

Kísértethistória: Tuba Ferkó története a népi hiedelemvilágban, babonaszólamokban gyökerezik ~ egy babonás közösség költészetteremtése

A világ szürreálisá válik (a lélek szürreális tartalmainak kivetülése)

HOLD: korábban az érzékiség, most a rontó erő szimbóluma

Éjfél, harangkondulás: a kísértetjárás ideje~

Az utolsó versszakban a hallgatóság látni véli a szerelmeseket

DE: haláluk mégsem jogos igazságszolgáltatás – „Ne gyalázza érte senki” - inkább: irracionális erők elszabadulása

A szereplők tetteiben megnyilvánuló vétség nincs arányban a következmények tragikus súlyával: a bűn-bűnhődés oksági kapcsolata meglazul, az erkölcsi világrend elbizonytalanodik, szézilálódik.

Strófaszerkezet, ritmika:

Hatsoros strófa – rímképlete: aabbxb – a közbevetett megjegyzés a rímtelen sor!

Magyaros verselés, helyenként bimetrikus – jól illeszkedik a ballada többszólamúságához

Zenei motívum még: Dalos, Tuba – beszélő nevek – és: zenéhez kapcsolódik mindkettő

HÍD-AVATÁS (1877) - vázlat

a Margit-híd felavatásának alkalmából írta Arany

A ballada alapja babona: az új hidat az öngyilkosok avatják fel.

Kétszólamú, kétsíkú ballada: konkrét eset + látomás

Kártyaadósság miatt öngyilkosságra készülő fiú megjelenése a hídon alkotja a mű keretét

Egyfajta nagyvárosi folklór jellemző rá: a modernség és az archaikus babona ötvöződése.

Haláltánc (~ Madách: Az ember tragédiája Londoni szín zárójelenete!)

Arany a polgári világ, a szabadverseny, a haszonelvőség korának kárvallottjait, seregszemléjét vonultatja föl.

A nagyvárosi elidegenedés és magány egyik első megjelenítése

Az öngyilkosok: a kártyán vesztes játékos, a szerelmespár, a csődbe jutott hitelező,

a nyomorgó öreg, a főnyereményt elszalasztó játékos, a közmegebecsülést elvesztő ember, az unatkozó úrinő, a megcsalt szerelmes, a párbajban vesztes, a gazdagságában megcsömörlött, az elzüllött lány.

A célnélküliség, az erkölcsi világrend megbomlása következtében értelmetlenné válik az ember élete, nemre és korra való tekintet nélkül. Stilisztikai bravúr, hogy minden egyes öngyilkosság egyedi módon ábrázolódik, s a haláltáncot idéző megoldásokban az utolsó megnyilatkozások az egész emberi sors tragikumát képesek felidézni.

Kitekintés:

Arany Számára a ballada kiutat és menekvést jelentett az 1850-es években; alkalmas is volt a műfaj megszólaltatására (érezék a tragikus iránt, kiváló szerkesztőkészség). Világirodalmi rangra emelte a műfajt.